

LEVENSVERRHAAL VAN GERRITDINA DUNNEWIND

OMMEN 1861
GRONINGEN 1946

Voorwoord

Tegenwoordig wordt er veel gesproken over sporen die je van jezelf achterlaat op internet. Even googelen en je kunt zo een verhaal over iemands doen en laten maken. We vergeten vaak dat dit in het verleden ook al gebeurde. In de archieven zijn talloze sporen te vinden van bekende maar ook minder bekende personen. Zo kwam ik tijdens archiefonderzoek naar mijn familiegeschiedenis Gerritdina Dunnewind (1861-1946) tegen. Mijn moeder noemde haar Diene-meuje. Ze was een oudtante, ongetrouwd en haar hele leven naaister en huishoudster geweest. Niet direct een status waarvan je in de archieven veel terug denkt te vinden. Maar toch...

Door onderzoek in diverse archieven ontstond het volgende levensverhaal.

- Het eerste deel gaat over haar tijd in Ommen (1861 – 1913), haar jeugd, haar werk als naaister en haar woningen.
- Het tweede deel gaat over haar tijd in Hardenberg en andere plaatsen waar ze huishoudster werkte. (1913 – 1946) Ze verkoopt al haar bezittingen in ruil voor een levensverzekering.

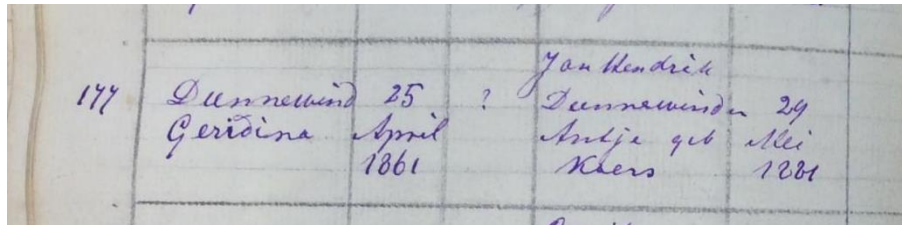
H.Poelarends, Hasselt.
hpoelarends@hotmail.com

Gerritdina Dunnewind

Deel 1: Haar tijd in Ommen

Geboorte

Gerritdina wordt op 25 april 1861 geboren in Ommen op een kleine boerderij. Op 24 mei wordt ze gedoopt in de kerk van de "Christelijk Afgescheiden Gemeente". Ze

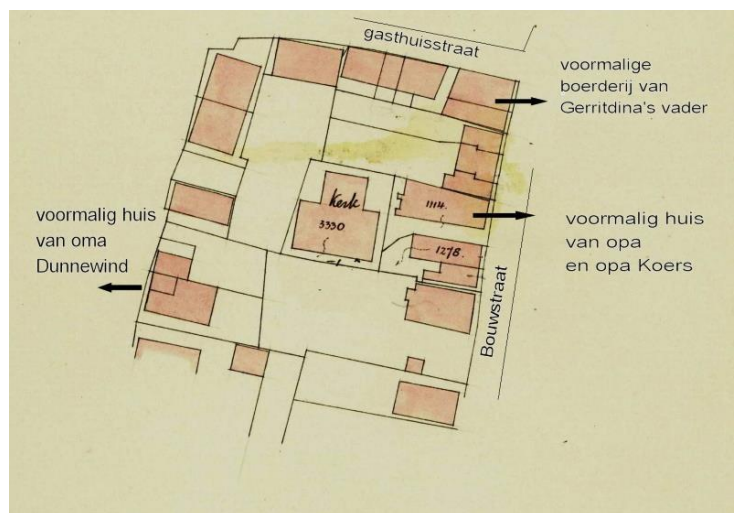

wordt ingeschreven als Gerridina, maar in alle akten en testamenten wordt ze Gerritdina genoemd.

Haar familie

Haar vader Jan Hendrik Dunnewind (1826 – 1898) en moeder Antje Koers (1828-1882) wonen op een boerderij aan de Bouwstraat / hoek Gasthuisstraat. Ze heeft een zus Jansje (8 jaar), een broer Willem Gerhardus (7 jaar) en een zus Anna Catharina (1 jaar).

Gerritdina's grootouders wonen dicht in de buurt; even verderop in de Bouwstraat net voor de kerk wonen opa en oma Koers, terwijl achter de kerk aan de Middenstraat haar oma Dunnewind woont.

Oma Dunnewind sterft in oktober 1864 wanneer Gerritdina 3 jaar is. Even later sterft haar zusje van vijf jaar: Anna Catharina; daarna sterven in september 1865 binnen een week haar

beide grootouders: Wolter Koers en Geertje Dikkers. In Ommen gingen in die jaren besmettelijke ziekten rond zoals pokken en cholera, terwijl ook tbc veel slachtoffers maakte.

Wanneer ze 6 jaar is krijgt ze nog een zusje, Anna Geziena, die drie jaar later overlijdt. Wanneer in het daaropvolgende jaar weer een zusje wordt geboren krijgt deze dezelfde naam.

Als ze 10 jaar is (1871) vertrekt haar oudste zus Jansje naar Zwolle en trouwt daar in 1880 met Willem Gunneman, een letterzetter. In 1879 trouwt haar oudste broer Willem

Gerhardus met Antje van der Linde. Ze gaan in het huis van haar opoe Dunnewind wonen aan de Middenstraat.

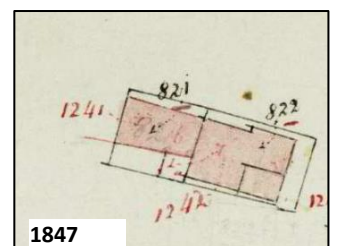
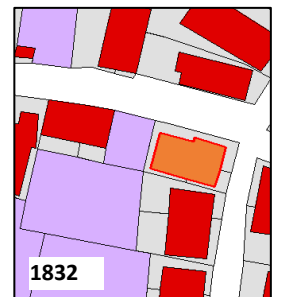
Op 1 oktober 1882 overlijdt haar moeder op 54-jarige leeftijd. Haar vader blijft achter met Gerritdina (21 jaar), Hendrika Arendina (17 jaar) en Anna Geziena (11 jaar). In verschillende aktes uit die tijd wordt Gerritdina genoemd als iemand zonder beroep. Het lijkt er op dat ze thuis is blijven wonen om het gezin draaiende te houden.

In datzelfde jaar vertrekken er twee ooms van haar naar Amerika. Oom Gerrit Jan, bakker in Oudleusen, met een vrouw en zes kinderen gaan naar Michigan samen met oom Marten, bakkersknecht in Zwolle. Ze gaan wonen in het gebied waar ds. Van Raalte en een groep landverhuizers de stad Holland hebben gebouwd. Het verhaal gaat dat oom Gerrit Jan, als oude man, nog een keer terug geweest is. Ergens rond 1910 is hij terug in Ommen en laat zich door zijn neef Anthonie op een boerenwagen naar allerlei familieleden rijden.

Haar jeugd

Van Gerritdina's jeugd weten we verder weinig af. Waarschijnlijk heeft Gerritdina zoals alle kinderen in die tijd op de boerderij en in de huishouding meegeholpen.

Haar vader kocht de boerderij in 1854 van Hendrik Oldeman en leende daarvoor 700 gulden bij zijn zwager Arend Koers, schoenmaker in Dedemsvaart. De boerderij bestaat uit twee gedeelten; op de boerderij wonen Jan Hendrik en Antje met hun kinderen. De ingang van de boerderij bevindt zich waarschijnlijk aan de Gasthuisstraat. Het andere gedeelte, met de ingang aan de Bouwstraat wordt verhuurd aan diverse personen. Op het kaartje van 1847 is dit "appartement" te zien als een hoekje rechts aan de voorkant van de boerderij.

Gerritdina's vader is een van de vele stadsboeren die Ommen in die tijd kende. De boerderij, aan de Bouwstraat, lag aan de rand van de Ommer bebouwing. Waarschijnlijk was het maar een kleine boerderij. 's Winters staan de koeien op stal, in de zomer worden ze dagelijks naar de weide gebracht. 's Nachts wordt in de stal de mest opgevangen die voor het bouwland bestemd is. Haar vader heeft land op de Ommeresch, de Ommermars en grote stukken heide in het Ommerveld. Binnen de bebouwde kom liggen bij de verschillende boerderijtjes mesthopen en lopen de varkens soms over straat. Ook bij het wegbrengen en ophalen van de koeien blijft er wel eens mest op straat liggen. Alleen de belangrijkste straten zijn in die tijd verhard met veldkeitjes; de andere straten zijn onverhard, in de winter modderig en in de zomer vol stuifzand. Voor de huizen liggen meestal stoepjes en soms een gootje langs de straat om het regenwater af te voeren. Riolering kent men niet; tijdens een hevige regenbui stroomt het water door de straten.

Een van de dingen die in de huishouding geleerd moest worden was het naaien van nieuwe en het herstellen van kapotte kledingstukken. Dat deed de moeder meestal, maar die taak kwam na het overlijden van haar moeder bij Gerritdina terecht. Waarschijnlijk was ze daar zo goed in dat ze ook voor anderen ging naaien. Haar zussen gaan het huis uit en worden dienstbode, Hendrika Arendina in Wijhe en in 1913 naar Amsterdam en Anna Geziena in Den Ham.

In 1886 koopt Gerritdina, ze is dan 25 jaar, haar eerste stukje grond, een smal strookje aan de noordkant van de Laarakkers groot 11 are, voor f 60,-- Ze wordt nu "landbouwsche" genoemd.

Overlijden van haar vader

Op 3 juni 1898 overlijdt haar vader op 72-jarige leeftijd. Gerritdina is dan 37 jaar. Samen met haar broer en drie zussen moeten ze de boedel van hun vader verdelen. Gerritdina heeft een inventarislijst samengesteld. Bij de notaris moet ze de eed afleggen en verklaren dat ze alles heeft opgeschreven en niets heeft verduisterd.

Deze lijst met roerende goederen geeft een mooi inkijkje in het leven op de boerderij van haar vader. Hij blijkt als nevenverdienste klompen te maken.

Op de inventarislijst staan de volgende goederen:

Zes kippen, klompenmakersgereedschap, een partij klompen, een ijzeren pot, een keulsepot, een kachel met pijp, een staande plaat, een kruiwagen, een bed met toebehoren, een partij stro, een partij mest, een veegwerktuig, drie emmers, een melkton, een petroleumstel, vier melkpotten, drie tafels en beddengoed, glasgordijnen, een klok, een grote kast, drie kannen, zes stoelen, zeven schilderijen, twee lampen, een koffieketel met enig glas- en aardewerk, haardgereedschap, twee spiegels, enige mannenkleederen, boeken, schoenen, een partij klomphout, te veld staande vruchten en twee ladders. Alles samen wordt de waarde geschat op f 172,70. Daarnaast is er nog f 130,35 aan contant geld in huis.

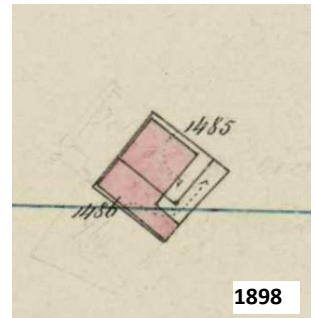
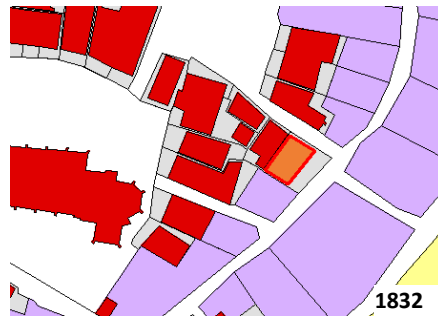
Naast de bezittingen zijn er ook schulden. Zo had haar vader een lening uitstaan bij Hendrik Weevers in Baalder voor f 550,-- en ook Gerritdina kreeg nog f 125,- van hem.

In augustus 1898 wordt de boerderij verkocht voor f 1150,-- aan Johannes Wandscheer voor zijn zoon Riekelt Wandscheer, beiden schoenmakers in Ommen.

Een half jaar later wordt de rest van de percelen land van haar vader verdeeld waarbij Gerritdina 90 are bouw- en grasland in de Stad Ommen krijgt.

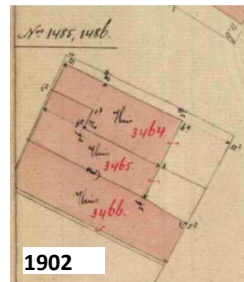
Gerritdina koopt woningen.

Gerritdina heeft nu geen onderdak meer, maar wel geld. In november 1898 koopt ze van veldwachter Aron van Dam een huis en erf aan het Vrijthof voor f 475, -- groot 64 ca. Aron is dan al twintig jaar uit Ommen weg. Het huis is het laatste van een rijtje huizen aan de westkant van het

Vrijthof. Het rijtje begint aan de rechterkant met het oude stadhuis en eindigt links op de hoek met de Walstraat. Misschien hoort het huis meer bij de Walstraat dan de Vrijthof. Het huis staat op het voorste deel van het perceel. De Walstraat was de buitenste bebouwing. Vanuit de woningen keek je zo in het Vechtdal met zijn vele bochten en op de molen op de Oord. Gerritdina gaat er niet zelf wonen, maar verhuurt het huis.

In 1902 komt naast deze woning weer een woning te koop. Gerritdina koopt het huis (B1486) van Jan Timmerman en Hendrika van Gerner voor f 400,-- Ze laat de twee panden zo verbouwen dat er "drie appartementen" ontstaan. Het waren kleine huisjes, de middelste is ongeveer 3m x 8m; ze brengen in de verhuur niet meer dan 40 en 50 cent per week op.

Jan en Hendrika, zie ook foto op volgende bladzijde

Gerritdina woont zelf ondertussen aan de Bouwstraat, net naast het huis van haar vader. Ze huurt een winkel-woonhuis van Albertus van Elburg, die aan de Bouwstraat drie kleine huisjes op een rij bezit.

Naaister

Na het overlijden van haar vader wordt Gerritdina naaister genoemd. Veel burgers, vooral zij die iets meer geld hadden, hadden een naaister in dienst. Gerritdine ging meestal één keer per week of één keer in de veertien dagen een dag naar een naaiadres om verstelwerk te doen of om nieuwe kleding te naaien voor de huisvrouw of kinderen in het gezin. De mannen gingen naar een kleermaker. De verdiensten waren laag. Wanneer je je werk goed deed kon je tot 60 cent per dag verdienen. Daar werkte je vanaf 's morgens 8.00 uur tot 's avonds laat voor. Je mocht die dag dan wel blijven mee-eten. Om in leven te blijven moest je dus zorgen voor misschien wel 15 tot 20 adressen waar je regelmatig langs mocht komen. Als naaister nam je je eigen handnaaimachine mee, en dat valt niet mee wanneer je weet dat de machine meer dan 15 kilo woog. Deze kostte in die tijd ongeveer f 50,--, ongeveer het inkomen van een halfjaar. Later heeft ze een eigen trapnaaimachine. Deze kostte in die tijd

ongeveer f 200,--. Waarschijnlijk deed ze toen haar naaiwerk in haar huis aan de Bouwstraat.

Gerritdina leefde in een periode waarin er veel veranderde in de modewereld. Tot 1880 werd er nog alleen met de hand genaaid. Kleding op het platteland veranderde weinig van vorm en men gebruikte vaak dezelfde stoffen. Toen kwam de naaimachine en kon er veel sneller gewerkt worden. Voor de kinderen naaide Gerritdina hemden, onderbroeken, kiel en korte broek (jongens) en voor de meisjes een onderbroek, hemd, onderrok een jurkje met jas. Voor de huisvrouwen naaide ze een jakje, rokken, onderrokken, onderbroeken, een lijfje, jurken en schorten. Meestal gebruikte ze donkere stoffen. De mannen lieten hun kleding meestal bij de kleermaker maken: onderbroeken, broeken en jassen. Vaak werden zware stoffen als laken en baai gebruikt, maar ook flanel voor de hemden. Wol gebruikt men om allerlei kledingstukken te breien.

Met je kleding kon je ook laten zien tot welke stand je behoorde. Voor de hogere stand naaide Gerritdina andere kleding dan voor de lagere arbeidersstand. Bij hen moest ze vaak van oude kleding van volwassenen nieuwe kledingstukken voor de kinderen maken.

Ook ontstonden er confectieateliers waar veel goedkoper gewerkt kon worden met nieuwe stoffen. Vanaf 1900 kon men ook rond Ommen voor een lage prijs de mooiste confectiekleding kopen. Van al deze veranderingen zal Gerritdina ook wel veel gemerkt hebben. Door de aanschaf van een naaimachine ging ze met de tijd mee, maar de concurrentie van de kledingindustrie zal ook in Ommen gezorgd hebben voor minder werk en minder inkomsten.

De foto hiernaast geeft een beeld van de overgang van traditionele streekdracht naar modernere confectiekleding. De foto is gemaakt op een bruiloft van Jan Horsman en Aaltje Timmerman in 1922 met rechts op de foto Jan Hendrik Dunnewind, zoon van Gerritdina's oudste broer. Zowel hij als zijn

vrouw, Fennigje Horsman, dragen streekdracht. Jan Hendrik een lakens pak met ronde sluiting, een boezeroen en een zwarte zijden bef. Fennigje een lief met rok een knipmuts. De twee jongens aan weersijden van hen dragen kleding die een kopie is van kleding voor volwassenen; een jas met vest. Ook de familie Horsman, rechts, is traditioneel gekleed (met pet), hoewel Harm al een witte blouse met strik draagt. Het meisje op schoot, mijn moeder,

heeft een wit schort met schouderkapjes aan zoals dat in de burgerdracht gebruikelijk was bij een feest; verder is ze traditioneel gekleed. Het zou zo maar kunnen dat Gerritdina een deel van deze kleding heeft genaaid. Van de familie Timmerman dragen de twee oudere vrouwen, midden voor, streekdracht. Opvallend zijn de halsdoeken van echte zijde. Het meisje (geen schort) en het jongentje dragen modernere kleding. Een matrozenpakje was iets voor de rijkere klasse, maar kon nu ook goedkoop in de winkel gekocht worden. Opvallend is dat alle kinderen mooie rijglaarsjes aan hebben. De jongere generatie Timmerman, links, is voor het merendeel overgestapt op confectiekleding. De mannen een confectiepak, witte blouse met gesteven opstaande boord, de vrouwen kleurige confectiejaponnen. De heren dragen geen pet meer. Hoewel Jan Hendrik Dunnewind tot de rijkere boeren behoorde, kleepte hij zich traditioneel. De jonge generatie Timmerman kleedt zich in burgerdracht, modern, en beoefent waarschijnlijk een “witte boorden”-beroep uit.

Doordat er steeds meer kleding uit de fabriek werd aangeboden tegen lage prijzen, moesten ook de naaisters genoeg nemen met lagere lonen. Door nog meer uren per dag te werken probeerde men de inkomsten op peil te houden. Voor Gerritdina betekende dit dat ze rond 1913 stopte met naaiwerk en zich vanaf dat moment verhuurde als huishoudster. Haar trapnaaimachine neemt ze mee. Per testament belooft ze deze in 1932 aan haar achternicht Antje, de oudste dochter van Jan Hendrik Dunnewind.

Testamenten

Anna Geziena, Gerritdina's zusje, komt begin 1901 terug uit Den Ham en heeft onderdak gevonden bij Gerritdina die haar verzorgt. Ze is ziek en voelt dat ze snel zal overlijden.

Op 10 april 1901 maken zowel Gerritdina als haar zus Anna Geziena een testament op. Anna Geziena benoemt haar zuster Gerritdina Dunnewind als enige erfgenaam. Twaalf dagen later overlijdt Anna Geziena, dertig jaar oud. Het stukje land dat ze op de Oude Flier bezit, laat ze na aan Gerritdina. (1), (zie aantekening achterin)

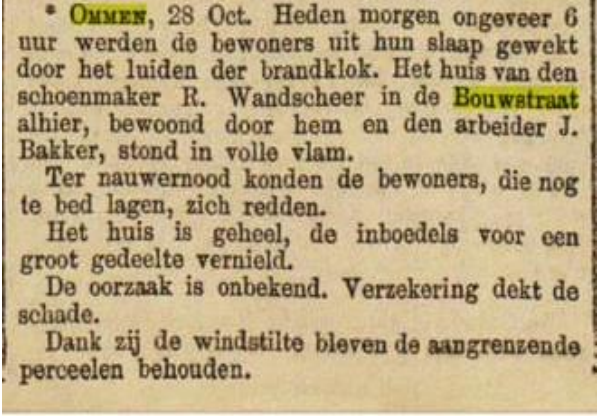
In het testament van Gerritdina (haar eerste), ook op 10 april gemaakt, legateert ze :

1. aan haar zuster Anna Gezina Dunnewind het vruchtgebruik (inkomsten uit de nog onverdeelde erfenis) van haar hele nalatenschap.
2. Aan de Gereformeerde kerk te Ommen onder den last van vermelde vruchtgebruik f 300,-- .
3. Aan Jan Hendrik Gunneman, zoon van mijne zuster Jansje onder den last van vermelde vruchtgebruik 300 gulden.
4. Aan Antonij Dunnewind, zoon van mijnen broeder Willem Gerhardus Dunnewind, al mijne meubelen, klederen, lijftoebehoren en lijfsieraden, onder den last van vermelde vruchtgebruik.

2,3 worden pas uitgekeerd zes maanden na het overlijden van genoemde vruchtgebruikster Anna Gezina Dunnewind.

De legaten zijn opmerkelijk: Jan Hendrik Gunneman is hoefsmid in Zwolle, 20 jaar oud. Antonij is nog maar 7 jaar, maar krijgt wel haar kleren en sieraden. Blijkt hier de nauwe band tussen Antonij en zijn tante Gerritdina? Alle andere neven en nichten krijgen niets.

Ondertussen woont en werkt Gerritdina aan de Bouwstraat. Op 28 oktober 1903 krijgt ze de schrik van haar leven. Om 6 uur 's morgens luidt de brandklok. Haar geboortehuis, grenzend aan haar woning staat in brand. De uitslaande brand vernielt de hele boerderij. Gelukkig staat er weinig wind en blijven de omringende panden bewaard.

* **OMMEN**, 28 Oct. Heden morgen ongeveer 6 uur werden de bewoners uit hun slaap gewekt door het luiden der brandklok. Het huis van den schoenmaker R. Wandscheer in de **Bouwstraat** alhier, bewoond door hem en den arbeider J. Bakker, stond in volle vlam. Ter nauwernood konden de bewoners, die nog te bed lagen, zich redden. Het huis is geheel, de inboedels voor een groot gedeelte vernield. De oorzaak is onbekend. Verzekering dekt de schade. Dank zij de windstilte bleven de aangrenzende perceelen behouden.

In die jaren biedt Gerritdina onderdak aan haar oom Arend Koers, de broer van haar moeder. Hij woonde in Dedemsvaart, was getrouwd, maar kinderloos. Nu 84 jaar oud, weduwnaar en ziek, keert hij terug naar Ommen, waar Gerritdina hem verzorgt. Op Oudejaarsdag 1905 laat hij een testament maken waarin hij onder meer het volgende beschrijft

“Ik Arend Koers legatee bij vooruitmaking:

1. Aan mijne nicht Gerritdina Dunnewind te stad Ommen als ik ten tijde van mijn overlijden bij haar inwonende ben, eene somme van honderd gulden uit te keeren binnen zes maanden na mijn overlijden”.
2. Aan mijn neef Willem Gerhardus Dunnewind, mijn bed met toebehoren, mijn ondergoed en mijn klok.

Verder krijgt Gerritdina een vierde deel van de erfenis, haar zus Hendrika Arendina een achtste deel, haar zus Jansje en broer Willem Gerhardus een zestiende deel. De rest gaat naar de familie Koers.

Arend Koers sterft op 9 april 1908 en op 5 november wordt de erfenis verdeeld. Arend blijft weinig spulletjes te bezitten, alleen een bed en de boven- en onderkleren. Wel heeft hij een bedrag van f 932,-- op een spaakbankboekje bij de “Dedemvaartsche Coöperatieve Spaar-Hypotheek en Voorschotbank” staan. Aan schulden staat nog een bedrag van f 3,50 “te betalen aan Docter Warnsink, arts te Ommen voor geneeskundige behandeling en geleverde geneesmiddelen”. Gerritdina krijgt nog f 2,50 als kostgeld voor de week van zijn overlijden. Na aftrek van het legaat en andere kosten valt er nog f 853,-- te verdelen. Gerritdina krijgt nog f 200,-- uit de erfenis.

Het geld dat Gerritdina ontvangt investeert ze weer in een huis. Het huis dat ze tot nog toe huurde wordt door Johanna de Lange, de weduwe van Albertus van Elburg te koop aangeboden en Gerritdina koopt in 1908 een huis en erf voor f 633,-- . In de koopakte wordt over de erfscheiding tussen de percelen vermeld: "ten westen is het huis door een rikking afgescheiden". Later koopt ze van Johanna de Lange ook de tuin en een schuur achter het huis erbij.

Een blik in de Bouwstraat in 1915 vanaf het Bouweinde.

Aan de rechterkant van de straat:

1^e huis: de twee woonhuizen die in 1904 herbouwd zijn op de plek waar de boerderij van Gerritdina's vader stond.

2^e het eerste van de drie kleine huisjes: de woning/winkel van Gerritdina.

3^e het hoge huis daarna is het huis waar opa en oma Koers vroeger woonden.

In 1913 (?) vertrekt Gerritdina uit Ommen en gaat in Heemse wonen en werken als huishoudster. Haar vier huisjes verhuurt ze aan diverse personen. Vijf jaar later besluit ze alle huisjes in Ommen te verkopen.

Op 31 januari 1918 wordt eerst het huis aan de Bouwstraat verkocht aan Jacobus Gerhardus Mensink, koopman en landbouwer in Ommen. Hij betaalt er f 800,-- voor. Gerritdina eist niet dat hij het direct betaalt, maar ze geeft hem een hypotheek van f 800,--. Elk jaar moet hij f 25,-- aflossen en op tijd de rente betalen. Vanwege de hypotheek moet de koper aan allerlei voorwaarden voldoen zoals een goede brandverzekering voor het huis afsluiten, het goed onderhouden van het pand enz. (2)

Op dezelfde laatste januari verkoopt Gerritdina ook de drie woningen aan het Vrijthof/Walstraat. Schilder Berend Jan van Elburg en Fennigje Seinen huurden waarschijnlijk het grootste huis. Ze kopen het nu voor f 1000, --. Er is wel een probleem voor de schilder. In de twee andere huizen zitten nog huurders; Hendrik Bosch die een huisje huurt voor 40 cent per week en Hendriks die een gedeelte huurt voor 50 cent per week. De huurders mogen het blijven huren tot minstens 1 april. Ook van Elburg hoeft niet direct alles te betalen. Per 1 april betaalt hij 100,-- , voor de rest krijgt hij van Gerritdina een hypotheek, waarvan hij f 25,-- per jaar, exclusief rente, moet afbetalen. Ook hier worden allerlei voorwaarden voor de hypotheek afgesproken. (3) Gerritdina stalt het geld dat ze ontvangt door de verkoop van de huizen op twee bankrekeningen.

Deel 2: Naar Hardenberg

Rond 1913 is Gerritdina naar Heemse verhuisd om daar als huishoudster te gaan werken. Waarschijnlijk verdient ze ook nog geld met naaiwerk. Het was rond 1900 gewoon dat de betere kringen (de dominee, notaris, burgemeester, notaris, enz.) een huishoudster hadden. Meer dan de helft van de Nederlandse vrouwen werkte bij iemand in de huishouding, vaak vanaf hun 14e jaar als hulpje in de keuken, maar ook als ongetrouwde vrouw tot op hoge leeftijd. Zij moesten als kostwinner voor zichzelf zorgen. Zo waren Gerritdina's ongetrouwde zusters ook al lange tijd werkzaam als huishoudster. Soms had je in een huishouding wel meerdere dienstbodes, één voor de keuken, één voor de was, één voor de kinderen en één als "hoofd" van de huishouding die ook al het contact met de leveranciers had die dagelijks met hun producten aan de deur kwamen. Hoe hoger je in rang stond, hoe meer je verdiende. Toch kwamen de verdiensten vaak niet boven de f 120,-- per jaar uit. Vaak werd er één keer in het kwartaal afgerekend, maar het kwam ook voor dat je met Kerst pas je loon kreeg. Maar je had dan vaak wel kost en inwoning gratis. Soms hadden ze een kamertje op zolder, soms woonden ze in een eigen huisje op het terrein. Je maakte lange dagen en was gebonden aan wat de vrouw des huizes je opdroeg. Een huishoudster had weinig rechten en veel plichten. Elk jaar opnieuw moest je een contract overeenkomen. Op het overzicht achterin is te zien dat Gerritdina zich vaak per jaar verhuurde. Regelmatig verwisselt ze in het voorjaar van adres. Je krijgt het idee dat ze zich ook wel eens een (half) jaar niet verhuurde. Ze had genoeg spaargeld, ze kon zich dat veroorloven.

Haar woningen

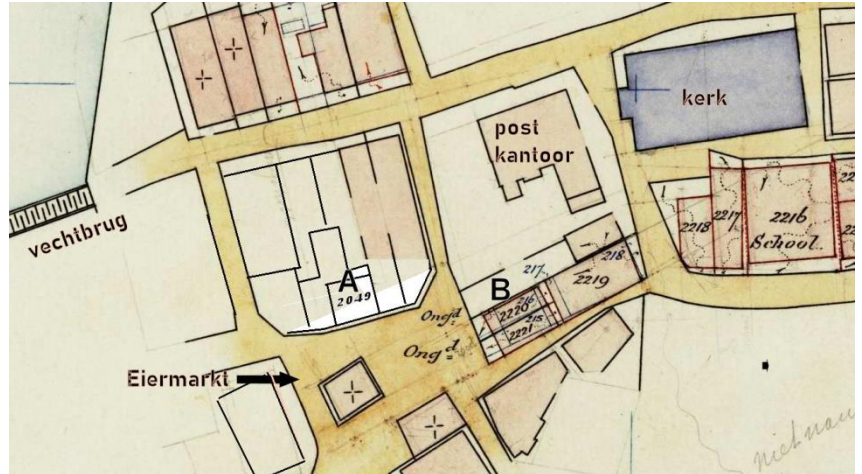
In maart 1914 koopt ze van Jan Nijman een haast nog nieuwe woning aan de Eiermarkt in Hardenberg voor f 900,--. (4) Het pleintje waar het huis aan staat wordt zo genoemd omdat vanaf 1912 daar een overdekte eiermarkt is gevestigd waar de boeren uit de omgeving een keer in de week hun eieren kunnen verkopen. Op de foto hiernaast is helemaal rechts Gerritdina's huis te zien.

Ze woont in die tijd niet altijd in Hardenberg. Als huishoudster vertrekt ze tussen 1913 en 1924 telkens weer naar een ander adres. (5)

In 1924 vindt er aan de Eiermarkt in Hardenberg een merkwaardige onderhandse ruil van woningen plaats. Gerritdina verruilt haar huis (A) aan de noordkant van de Eiermarkt met twee huizen (B) aan de oostkant van de markt. Deze huizen zijn in bezit van Berend Jan Bakhuis, kleermaker, en zijn vrouw Geertje Hamberg. (6)

Het huis van Hamberg is f 2000,- waard, het huis van Gerritdina is f 1500,- waard zodat ze nog f 500,- moet bijbetalen. Gerritdina gaat deze huizen verhuren, omdat ze als huishoudster zelf ergens anders woont.

Op 6 januari 1930 koopt Gerritdina haar oude huis (A) weer terug van Geertje Hamberg, ondertussen weduwe, en haar schoonzus Gertruida Bakhuis voor f 1500,-. Ze moet f 500,- direct betalen en f 1000,- op een later moment. Dat gebeurt in maart 1931 een maand voordat Geertje Hamberg in Hoogeveen overlijdt.

Nu bezit Gerritdina dus drie woningen, aan hetzelfde plein. Maar niet voorlang. Op de kerkenraadsvergadering van de Gereformeerde kerk van 26 februari 1930 deelt diaken Breukelman mee dat Gerritdina de twee huizen (B), ter waarde van f 2000,- aan de diaconie wil schenken op voorwaarde dat haar levenslang een bedrag van f 2,- per week zal worden uitgekeerd. Met blijdschap wordt van deze mededeling kennis genomen. Een week later is ze weer van gedachten veranderd. Op 5 maart vertelt de voorzitter van de kerkenraad dat ze de panden nu wil overdragen aan de kerk. Dit gebeurt op 8 maart. In ruil daarvoor krijgt ze een soort levensverzekering. Elke maandag keert de kerk haar f 2,- uit, levenslang.

Op de kerkenraadsvergadering van 11 september 1930 komt de voorzitter met "de mededeling dat er een schrijven is ingekomen van Gerritdina Dunnwind waarin ze te kennen geeft als lidmaat der Gereformeerde kerk te bedanken. Dominee Verrij heeft dienaangaande met haar gesproken. Maar een gesprek met haar te voeren is niet gemakkelijk. Daarbij geeft ze den indruk het gewicht van haar woorden niet steeds voldoende te beseffen." Gerritdina vraagt het lidmaatschap aan van de Hervormde gemeente van Stad Hardenberg. Op 17 oktober 1930 wordt ze toegelaten, na voor de kerkenraad enkele vragen beantwoord te hebben.

Voor Gerritdina is dit een grote stap geweest en dat op haar leeftijd. Al haar familie in Ommen en Heemse is gereformeerd. Er moet iets gebeurd zijn wat haar tot deze stap bracht.

Gerritdina's tweede testament

Op 14 maart 1932 maakt Gerritdina haar testament op. Ze herroept haar eerste testament van 1901. Haar nalatenschap laat ze in drie delen na:

1^e deel aan de kinderen van haar tantezegger, wijlen Jan Hendrik Dunnewind: Antje, Evert Jan, Willem Gerhardus, Derk Jan, Berend en Berendina Hendrika (mijn moeder) .

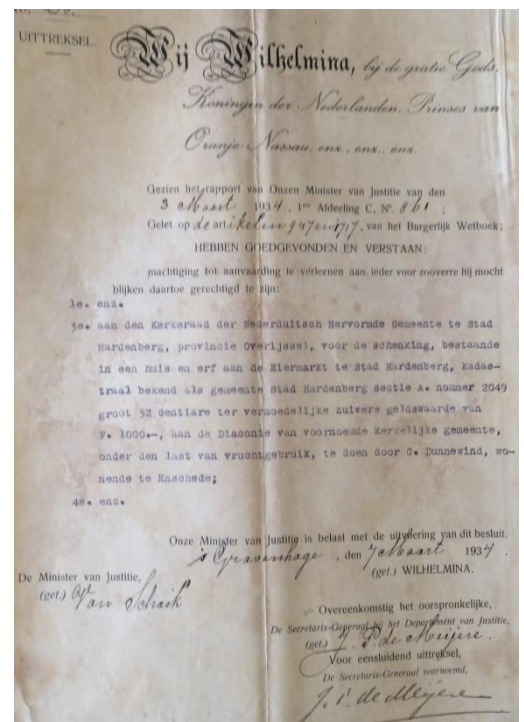
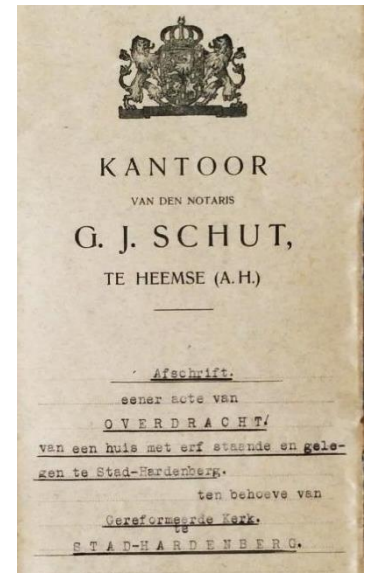
2^e deel aan haar tantezeggers Anton, Gerrit en Hendrikje, (broers/zus van Jan Hendrik Dunnewind).

3^e deel voor Hendrik Gunneman, zoon van haar zus Jansje.

De erfenis wordt over deze drie gelijkelijk verdeeld. Daarnaast laat ze de volgende legaten na: Aan de diaconie van de Nederduitse Hervormde gemeente te Stad Hardenberg, haar huis en erf aan de Eiermarkt te Hardenberg. Aan Hendrikje Dunnewind (haar nicht) haar linnenkast en al haar kleren en aan Antje Dunnewind haar trapnaaimachine, tafel en stoelen en schilderijen. En aan de diaconie van de kerk al haar andere meubelen.

In november 1932, 71 jaar oud, vertrekt Gerritdina naar Enschede. In de drie jaren die volgen woont ze op drie verschillende adressen. Meestal een arbeiderswoning, maar ook in het huis van een vooraanstaande rechter. In de Tubantiastraat ontmoet ze het echtpaar Arend Oosterveen en Alberdina Schuurhuis met hun opgroeiende kinderen.(7)

Ondertussen staat haar huis in Hardenberg leeg. Waarschijnlijk is de laatste huurder in december 1933 vertrokken. Gerritdina schrijft vanuit Enschede een brief aan de diakenen van de Hervormde gemeente te Hardenberg met de vraag of zij de verhuur van haar huisje zouden willen regelen. In de januarivergadering 1934 komen de diakenen met dit verzoek op de kerkenraad. Zo te zien voelen de kerkenraadsleden er weinig voor. Ze verzoeken de voorzitter (Ds. Hoek) om Gerritdina persoonlijk te gaan bezoeken en haar voor te stellen het huisje nu al aan de diaconie over te dragen. Na haar dood zou het immers ook aan de diaconie vervallen. Als

tegenprestatie wil de kerk haar ondersteunen door haar tot haar dood wekelijks f 1,50 uit te keren. Gerritdina stemt daar mee in, maar daarmee is de zaak nog niet rond. Wanneer iemand een legaat aan de kerk (of aan een liefdadigheidsinstelling) wil geven dat groter is dan f 300,-- moet daar toestemming voor gevraagd worden bij de kroon. (B.W. art. 947) Dit is om te voorkomen dat mede-erfgenamen buiten spel worden gezet. De notaris in Enschede zal een en ander regelen. Ondertussen verhuurt de diaconie haar huisje voor f 2,-- per week.

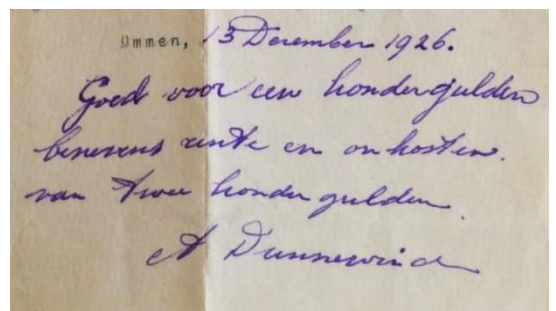
Eind april komt de mededeling van de notaris dat de zaak rond is. Dominee Hoek, ouderling Lenters, en diaken van den Poll gaan naar Enschede om hun handtekening onder de overeenkomst te zetten. Wanneer de kerkenraad een jaar later een brandverzekering voor het huisje afsluit, wordt de waarde van de woning op f 2100,-- geschat.

In augustus 1935 vertrekt ze uit Enschede. Via Zwolle waar haar twee zussen in een rusthuis voor ouden van dagen wonen, Heemse, Hardenberg, Ommen en nog een keer Hardenberg komt ze in mei 1939 weer in Heemse terecht. (8)

Verkoop van haar bezittingen

Vanuit Heemse neemt Gerritdina weer contact op met de diaconie van de Hervormde gemeente in Hardenberg. Gerritdina wil haar bezittingen verkopen aan de diaconie in ruil voor een soort levensverzekering en begrafenisverzekering. De diakenen brengen het op de kerkenraad en deze vraagt toestemming bij het classicaal bestuur in Zwolle. Wanneer dit allemaal rond is, wordt op 11 september 1939 een koopovereenkomst getekend door Gerritdina, dominee Bouman en diaken van den Poll. De diaconie koopt van haar:

1. Drie stukjes land samen 55 are groot liggend in Stad Ommen ter waarde van f 525,--
2. Een hypotheek, met datum januari 1918, ten last van Fenna Seinen, weduwe van Berend Jan van Elburg en ten laste van dochter Hendrika Seinen, gehuwd met Hendrikus Oldeman groot f 400,--
3. Een onderhandse schuldvordering, uit 1926 ten laste van Antonie Dunnewind groot f 200,--

De diaconie betaalt dit door:

1. gedurende het leven van de verkoopster jaarlijks een bedrag van f 90,-- uit te keren in vier gelijke termijnen.
2. Verplicht is de verkoopster in geval van nood en ziekte volledig voor de verkoopster te zorgen.
3. Na haar overlijden voor hare begrafenis te zorgen en deze te bekostigen.

Op 18 september brengt ds. Bouwman op de kerkenraad hierover verslag uit. Daarbij blijkt dat Gerritdina ook haar spaarrekening met een bedrag van f 745,-- aan de diaconie heeft gegeven. Blijkbaar heeft ze op dat moment ook haar testament gewijzigd, want dit testament (haar derde) wordt door de kerkenraad aanvaard. Op voorstel van de diakenen zal bekeken worden of Gerritdina in het ziekenfonds en doktersfonds kan worden opgenomen.

Het eigenaardige is dat bovenstaande overeenkomst, samen met de overdrachtsakte uit 1930, te vinden is in de map met de nalatenschap van W.C.T. Baron van Ittersum, die op Landhuis Heemse woonde. Waarschijnlijk was Gerritdina van mei 1939 tot april 1940 daar in dienst als huishoudster en zijn haar documenten daar blijven liggen toen ze in april 1940 weer naar Hardenberg vertrok om in "haar eigen huisje" aan de Eiermarkt te gaan wonen.

De diaconie zal het huisje een beetje opknappen, waar Gerritdina wel f 20.—in wil bijdragen. Toch blijft ze er niet lang wonen, waarschijnlijk omdat ze opnieuw ergens als huishoudster in Hardenberg kan gaan werken. Wanneer in mei 1942 "haar huisje" opnieuw leegstaat, keert ze terug naar de Eiermarkt. Ze is dan 81 jaar oud. Jaren later wordt dit huisje in de volksmond nog "het diakenhuisje" genoemd.

Nog een keer gaat Gerritdina verhuizen.

In de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant van 12 februari 1944 staat een advertentie waarin Dhr. A. Oosterveen in Groningen een "bejaarde huishoudster" vraagt.

Gerritdina kent Arend Oosterveen vanuit Enschede.

Daar woonde ze tegenover het gezin dat in 1933 naar Groningen vertrok. Heeft Gerritdina deze advertentie zelf gelezen en er op gereageerd? Heeft ze op een

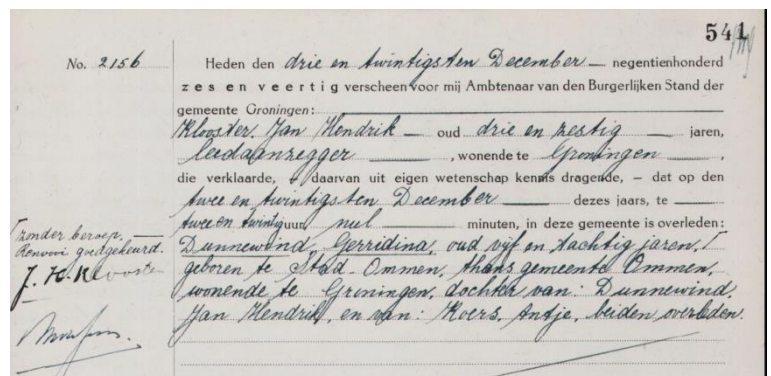
ander manier gehoord dat mevr. Oosterveen een jaar eerder op 64-jarige leeftijd is overleden? Of heeft Oosterveen, toen er geen reactie op de advertentie kwam, contact opgenomen met Gerritdina? We zullen het nooit te weten komen.

Gerritdina, 84 jaar oud, besluit Hardenberg achter zich te laten en als huisgenote in te trekken bij de 72-jarige Arend Oosterveen in Groningen (Nieuwstraat 101) (10) Volgens de burgerlijke stand van Groningen arriveert ze daar in november 1945. Heeft ze zich in de oorlog nog niet ingeschreven?

Overlijden Gerritdina

Gerritdina heeft daar niet lang kunnen dienen. Op maandag 23 december 1946 doet Jan Hendrik Klooster,

leedaanzegger, (begravenisondernemer) bij de burgerlijke stand van Groningen aangifte van het overlijden van Gerridina Dunnewind, oud 85 jaar. Ze overleed een dag eerder. Arend Oosterveen laat op 27 december een advertentie plaatsen in het "Sallands Volksblad", een weekkrant die in de Vechtstreek veel werd gelezen.

Gerritdina wordt begraven op de Zuiderbegraafplaats in Groningen in het zelfde graf waarin Arend Oosterveen zijn vrouw Alberdina Schuurhuis in september 1943 heeft begraven. En wanneer Arend in 1954 overlijdt, komt hij als derde in het graf te liggen.

Het graf is terug te vinden in het derde vak OC/099. Het ligt er verwaarloosd bij, onder het mos verdwenen. De namen en data zijn onleesbaar geworden.

Afhandeling erfenis

In de kerkenraadsvergadering van de Hervormde Kerk te Hardenberg van maart 1947 brengt de predikant het overlijden van Gerritdina te sprake. Het testament blijkt onveranderd te zijn zodat de diaconie de enige erfgenaam is, behoudens enige kleine legaten. Diaken Valkman zal de zaak met de notaris bespreken. Hij komt er in de volgende vergadering in april op terug. Het blijkt dat Gerritdina bij de Hardenbergse bank een spaarrekening bezit, op naam van de diaconie met daarop een bedrag van f 517,09. Bij de Boerenleenbank heeft ze op haar eigen naam een rekening met daarop f 625,74. In het testament zijn ook enkele bezittingen geschonken aan familieleden. "Daar het moeilijk zal zijn deze bezittingen nog te achterhalen, zullen wij deze zaak laten rusten, zolang de familieleden er niet om vragen. Wel zal aan haar wens gevolg gegeven worden een geldelijke uitkering aan de familieleden te doen. Besloten wordt een tweetal schuldbekentenissen van familieleden uit Ommen te liquideren." (Die van Antonij?)

In de mei-vergadering deelt de voorzitter mee dat er schrijven is binnengekomen van de begravenisondernemer dhr. Klooster te Groningen met de rekening voor kosten van de begrafenis van Gerritdina. "In de quaestie van het legaat door Mej. G. Dunnewind aan haar familie heeft de voorzitter in de archiefkist nadere bijzonderheden gevonden" Dit gaat waarschijnlijk over haar meubelen en naaimachine.

Op de vergadering van 22 mei blijkt dat er contact is geweest met familieleden in Ommen. Een diaken rapporteert: "de rondvraag levert nog een merkwaardig schrijven op van een familielid van wijlen mej. G. Dunnewind uit wiens mededeling blijkt dat eventuele goederen van legataris onachterhaalbaar zijn". Daarmee is de zaak afgedaan.

Wanneer in november de vereniging Effatah om een gift vraagt, geeft de kerkenraad f 100,-- uit het legaat van G. Dunnewind. Voorwaar een goede bestemming. Ook in de jaren daarna is men de naam Gerritdina Dunnewind en haar erfenis niet vergeten. In november 1950 besluit de kerkenraad om f 112,50 van het spaarboekje van Gerritdina te halen om de kosten voor de aanschaf van een radio te dekken, die aan organist Koeslag wordt aangeboden. En "ook de kosten die voortvloeien uit traktaties ter gelegenheid van het 25-jarig huwelijksfeest van koster Soer, zullen op dezelfde wijze worden bestreden". Twee maanden later merkt de diaconie op dat voor het verjaardagfonds nieuwe busjes nodig zijn. De diakenen worden gemachtigd om 20 à 25 busjes te bestellen. De kosten zullen bestreden worden door het spaarbankboekje van Gerritdina Dunnewind.

Zo heeft Geritdina niet voor niets zuinig geleefd. Haar erfenis wordt goed besteed.

Naschrift

Wat gebeurde er in het leven van Gerritdina rond 1930? Waarom is ze zo druk met haar bezittingen? Waarom stapt ze over van de Gereformeerde naar de Hervormde kerk? En waarom verdwijnt ze dan jarenlang uit Hardenberg? We zullen het nooit weten, tenzij iemand uit de familie er kennis van heeft en dit deelt.

Henk Poelarends

Aantekeningen:

Woonplaatsen van Gerritdina

Woonplaatsen van Gerritdina				
	periode	Woonplaats	adres	bijzonderheden
1	1861 - 1898	Ommen	Bouwstraat	Geboortehuis
2	1898 - 1913	Ommen	Bouwstraat	Huis- winkel
3	1913 - ?	Heemse		
4	? - jun 1921	Heemse		
5	Jun 1921 – apr 1922	St. Hardenberg		
6	Apr 1922 – feb 1923	Heemse		
7	Febr 1923 - ?	St. Hardenberg		
8	April 1924	St. Hardenberg		
9	? - Nov. 1932	St.Hardenberg	A24	
10	Nov 1932 – dec 1933	Enschede	Tubantiastraat 64	Arbeiderswijk
11	Dec 1933 – feb 1935	Enschede	Haaksbergerstr. 119	Herenhuis
12	Feb 1935 – aug 1935	Enschede	Zwanensteeg 45	Arbeiderswijk
13	Aug 1935 – feb 1936	Zwolle	Enkstraat 7	Arbeiderswijk
14	Feb 1936 – jun 1937	Heemse	A1	

15	Jun 1937 – sep 1938	St. Hardenberg	Burg. Schuitemstr. B48	
16	Sep 1938 – feb 1939	Ommen	Bermerstraat 2	Achter het postkantoor
17	Feb 1939 – mei 1939	St. Hardenberg	Groeneweg B 36 ^e	
18	Mei 1939 – apr 1940	Heemse	A49	
19	Apr 1940 - dec 1940	St. Hardenberg	Eiermarkt A150	
20	Dec 1940 – jun 1942	St. Hardenberg	A71a	
21	Jun 1942 – nov 1945	St. Hardenberg	Eiermarkt A150	
22	Nov 1945 – dec 1946	Groningen	Nieuwstraat 101	

1. In januari 1905 verkoopt Gerritdina het stukje land op de Rotbrink dat ze door erfenis van haar zus Anna Gezina heeft verkregen aan haar neef Jan Hendrik voor f 227,50 die daar, in het Oude Flier, een boerderij heeft gebouwd. Jan Hendrik Dunnewind trouwt in dat jaar met Fennigje Horsman.

2. In Oktober 1920 verkoopt Mensink het huisje met grote winst aan veldwachter Lubbers en zal hij de hypotheek wel afgelost hebben.

Na de Tweede Wereldoorlog worden de kleine huisjes afgebroken door Zandbergen die op die plek een meubelzaak vestigt.

3. Na het overlijden van schilder Berend Jan van Elburg en zijn vrouw Fennigje Seinen erft hun enige dochter Hendrika de huizen. Zij trouwt met Hendrikus Oldeman. Het laatste stukje hypotheek, f 250.--, wordt pas in 1944 afgelost op verzoek van de diaconie van de Hervormde kerk te Hardenberg. De panden worden in 1958 gesloopt en de grond wordt door de gemeente Ommen opgekocht. Foto's uit die tijd tonen aan dat veel woningen langs de Walstraat verkrot waren. Van de huisjes zelf bestaan volgens mij geen foto's.

Op bovenstaande foto uit 1925 zie je de huizen aan de rand van Ommen, op de hoek van de Walstraat met een steegje dat op het Vrijthof uitkomt. (zie witte pijl) Op de linker foto verdwijnen de huisjes van Gerritdina net achter de grote boom. Vandaag is het perceel een parkeerplaats en staat er een vuilcontainer.

4. Het huisje staat op perceel A2049 en loopt van de Grotestraat tot de Eiermarkt. In 1906 wordt door Hendrik Jan Hurink op het achterste deel van het perceel dit huis gebouwd. Wanneer ook op het andere gedeelte, aan de Grotestraat, een huis wordt gebouwd, verkoopt hij in januari 1913 het huisje aan de kant van de Eiermarkt aan koopman Jan Nijman. Deze verkoopt het een jaar later aan Gerritdina
5. Ze dient ook in Heemse. (1918) Het is zeker dat ze van juni 1921 tot april 1922 in Hardenberg woont. Daarna gaat ze weer naar Heemse om in februari 1923 weer terug te keren in Hardenberg. Ook haar zus Arendina Hendrika is in die jaren dienstbode in Hardenberg.
6. Berend Jan Bakhuis, kleermaker, en zijn vrouw Geertje Hamberg hebben in 1909 deze twee huizen en een pakhuis (A215 – A217) op een veiling gekocht voor f300,--.
 Waarschijnlijk waren de huizen en het pakhuis verkrot. Hij verbouwt de huizen en vergroot ze. De twee huizen zijn in 1925 f 2000,-- waard.

7. In november 1932, 71 jaar oud, vertrekt Gerritdina naar Enschede. Eigenlijk woont ze in Lonneker, in die tijd een grote gemeente ten noorden van het veel kleinere Enschede. Ze gaat daar wonen in de wijk Tubantia, een arbeiderswijk van Enschede, in een huurhuis aan de Tubantiastraat 64.
 Waarschijnlijk is ze dan weer huishoudster.
 Tegenover haar woont een gezin van een fabrieksarbeider Arend Oosterveen en Alberdina Schuurhuis, afkomstig uit Nieuwleusen, met een aantal kinderen. In mei 1933 verhuizen dezen naar Groningen.
 De oudste kinderen blijven in Enschede wonen.

Een jaar later, december 1933, verhuist Gerritdina naar een prachtig gelegen groot herenhuis aan de Haaksbergerstraat 119. Hier woonde tot juni 1932 rechter Mr. H.A. van Rossem. Hij is ongehuwd en na zijn overlijden staat het huis/ kantoor leeg en wordt eerst te huur en later te koop aangeboden. Was Gerritdina bij hem in dienst als huishoudster en is ze er tijdelijk blijven wonen? Ruim voordat de woning aan de Haaksbergerstraat verkocht wordt verhuist Gerritdina in

februari 1935 naar de Zwanensteeg 43, weer in een arbeidersbuurt.

8. Enkele maanden later, augustus 1935, verhuist Gerritdina naar Zwolle. Ze vindt daar aan de Enkstaat 7 een klein huisje, dicht bij haar twee zussen. Jansje en Hendrika Arendina wonen al enkele jaren aan het Blekerswegje in een rusthuis voor ouden van dagen. Enkele maanden voor ze beiden overlijden verlaat ze Zwolle. Uit de erfenis van haar zus Hendrika Arendina ontvangt ze geld omdat ook haar zus ongehuwd was. Vanaf 20 febr. 1936 woont Gerritdina in Heemse. Waarschijnlijk verhuurt ze zich elke keer voor een jaar als dienstbode/huishoudster want een jaar later, juni 1937, vertrekt ze naar Hardenberg en komt aan de Burg. Schuitemstraat B48 te wonen. Weer een jaar later, 21 sept 1938, keert ze terug naar Ommen. Ze vindt aan de Bermerstraat 2 een klein oud huurhuisje achter het postkantoor. In februari 1939 vertrekt ze naar Hardenberg en woont eerst aan de Groeneweg B36e en vanaf mei in Heemse (A49).

9. Ze overlijdt in het huis aan de Nieuwstaat 101 in Groningen. Zie foto hiernaast.

Bronnen

Verantwoording:

Voor het maken van dit verhaal heb ik gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

1. Kadaster Overijssel (perceelkaarten, leggerartikelen, enz)
2. Notarieel archief notarissen Ommen 1840 – 1935
3. Hypothecaire Boekhouding Kadaster
4. Provinciaal Overijsselsche en Zwolsche courant, 1840 – 1950
5. Gemeentearchief Hardenberg
6. Archief van de Hervormde Kerk Hardenberg (1930 – 1950)
7. Archief van de Gereformeerde kerk Hardenberg (1914 – 1932)
8. Website: Topotijdreis (kadasterkaarten 1832-2019)
9. Website: Hisgis Overijssel (kadasterkaart 1832)
10. G. Steen: Ommen rond de 19^e eeuw
11. Ileen Montijn: Leven op stand 1890 – 1940
12. K.P.C. de Leeuw: Kleding in Nederland 1813 -1920
13. Foto's: archief Poelarends, blz. 10 11: Beeldbank Hist. Ver. Hardenberg, blz. 9 en 17: beeldarchief CCO Ommen.